

Josep Piera

Els fantàstics setanta

1969-1974

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2020

moment memorialística, 6

Collecció dirigida per

Xavier Serra

© 2020, Josep Piera Rubio

© 2020, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim

Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació

Diputació de València

Corona, 36

46003 València

Tel.: +34 963 883 169

contacte@alfonselmagnanim.com

www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-7822-842-3

DL: V- 750-2020

Disseny de la collecció: Jaume Ortola

Disseny de la coberta i sobrecoberta: Collage-no

Maquetació: Ártico Digital

Impressió: Set i Set Impressors, S.L.

El cel prepara secrets
murmuris de mandarina.

B. ROSSELLÓ-PÒRCEL

Ah, sensation plus belle encore que la pensée.

ANDRÉ GIDE

Vam viure l'esplendor sobre l'herba de tres revolucions:
la dels *hippies*, la del Maig francès i la dels Clavells.

RAFAEL FERRANDO

Com ens hem fet d'antics en tants pocs anys.

MARC GRANELL

L'ENAMORADA DE LA PLUJA

30 de maig de 2017

Dia gris.

Cel gris.

Llum en gris.

Núvols de llevant. Oratge tempestuós.

Plourà? Tant de bo si la grisor del cel fora un anunci de pluja.

Comence aquest diari de memòries el dia del meu setanté aniversari.

Setanta anys, quasi res! O quasi tot.

De jove era incapaç d'imaginar-me vell. Ara preferesc imaginar-me jove..., com solen fer els vells.

Escric en present i en passat, tot deixant que l'atzar organitze els bocins descolorits del mosaic trossejat de la memòria: el que va ser i no és. Un puzzle mental, un trencaclosques descolorit, quan no fantàstic, que es refà o es reinventa. Escric contra l'oblit? Escric d'allò que tinc, però he perdut: el temps viscut.

L'oblit és un pou negre.

Cada edat té una visió fragmentària del temps passat i viscut; en aquest moment, la meua és la d'algú amb la consciència de tindre'n més —de temps— per memorar el passat que no per somiar el futur. El futur és una ficció fugissera del present. Això, tanmateix, és el que, de vell, dona sentit a la vida. Vivim per a recordar? No. O potser sí, quan arriba

la velledat: la darrera edat de les persones. Vivim volent ser recordats? Sí, si ha de ser per a bé. A ningú no li amarga un dolç, com se sol dir.

El passat es fa present mentre el present va passant.

Viure és sentir que el temps ens fa, ens desfà i ens refà. Fa-ena del matalafer: fer, desfer i refer..., fins al final.

Recordar sense nostàlgia, sense malenconies. Cada cosa al seu temps. Cert que la vellesa és el temps dels records, i és bo triar-ne els millors. Ho digué el clàssic, això que *Cualquier tiempo pasado fue mejor*. No és així, però, per bé que ens agrade repetir-ho, o fins i tot creure-nos-ho. Sense nostàlgia, torne a dir. Ho afirmava un altre clàssic encara més clàssic, allò que el riu no du sempre la mateixa aigua, tant si el mirem —el riu— des de la vora, com si ens capbussem en el corrent, i ens deixem dur fins a la mar..., que és el morir.

Som en un cos, en un temps, i en un lloc.

Em qüestione si «rememorar» és el mateix que «recordar». Em responc que la memòria retroba moments capturats al vol de la consciència, mentre que el record recupera instants guardats en la inconsciència. O en el subconscient. Es rememoren retalls de la vida exterior, es recorden engrunes de la vida interior. Els uns i les altres em porten ara l'escriptura. Escriure em transporta prop i lluny, en una mena de viatge sedentari cap a enlloc. Un viatge vital. Deia un filòsof que els humans som en el temps. Repetesc que som en un cos, en un temps, i en un lloc..., mentre som.

Recordar és tornar a cordar bocins de la vida viscuda i fer-ne un collar de meravelles. O de fantasies.

Aquest diari intenta reflectir qui vaig ser..., de jove. I qui soc ara, de vell. Aquest és el sentit de l'escriptura, ara que m'he fet vell.

Un miratge? Records i memòries. Text i context. Ara i adés. O adés i ara. Memòries i records que m'han fet ser qui soc. Som pels altres, i amb els altres.

Soc en un cos, en un temps i en un lloc, repetesc. Soc amb un cos. Soc un cos. Soc el cos que em fa..., en present.

I punt.

Qui era jo fa cinquanta anys? Doncs, un jovencell de vint anys que somiava en ser escriptor i feia versos maldestres que no llegia ningú. Un jove que imaginava futurs fantàstics.

Qui soc ara? Algú que cada matí es mira a l'espill del bany i troba un rostre envellit, que es pentina els pocs cabells grisencs, a qui saluda amb un somrí arrugat, i li diu bon dia, calladament.

M'arriba la veu de Marifé que em reclama. Avui és el dia del seu sant, perquè el seu nom de bateig és Maria Fernanda, encara que tots li diem Marifé. Ens felicitem amb una abraçada i un bes..., com el que som: dos vells que s'acompanyen amorosament. Ella fa uns dies que es queixa adolorida per culpa de la ciàtica —diuen els metges—, i a penes si pot caminar amb l'ajuda d'un bastó. La bellesa del passat s'ha transformat en la vellesa del present. De la be amb so de bes a la ve en cant de vida.

Del bell temps al temps vell, ai!

Enmig, el que relliga el record i el que dicta la memòria: la vida viscuda.

Ens vam conèixer l'estiu de 1969 al pati renaixentista de la Universitat de València. La veig en blanc i negre, ara, a ella —Marifé—, entre la llum i l'ombra, avançant pel claustre, els cabells curts com Jean Seberg, l'actriu d'*À bout de souffle*, i el somrí encisador de Natalie Wood a *West Side Story*; vestida, però, amb una minifalda a quadres; una figura andrògina en

femení, o en unisex que se'n deia. La veig així, somrient de lluny, apropant-se'm.

Com hauria sigut la meua vida si no haguera conegut Marifé? Potser me n'haguera anat nord enllà, potser hauria caigut en un pou fosc, potser m'hauria perdut, potser... Tinc clar que no seria qui he sigut, perquè qui he sigut, i qui soc, ho dec en molta i bona part a ella. Soc qui soc per ella. Amb ella. Gràcies a ella. Cascú fent les seues cascunades, però acompanyant-nos. Ella ha dit en alguna ocasió que soc una milotxa volandera de la qual, ella, i només ella, té el fil que la manté volant; quan van maldades ella estira del fil i la milotxa abaixa fins que ella la recull al terra, o al braç.

Així ha sigut, des d'aquella lluminosa vesprada d'estiu del 69 fins ara que compartim les mútues velledats: dues soledats que s'acompanyen. Això ho va dir Rainer Maria Rilke, crec. Ara és la memòria qui vola com una milotxa per un cel ennuvolat cap aquell estiu. Ella, Marifé, continua tenint-ne el fil que la fa anar pel cel.

Aquell dia assolellat de setembre, ella i jo teníem vint-i-dos anys. Avui, en aquest dia ennuvolat de maig, els dos en tenim setanta. Ens uneix la vida. Una vida conviscuda i compartida en el temps.

Han començat a caure unes tristes gotes de pluja no gens primaveral: quatre llàgrimes dolces, i grises. La tempesta anunciada pels metereòlegs televisius i pels núvols de llevant s'ha anat esborrant i han aparegut unes clarianes d'un blau tímid al cel.

Bon dia, doncs, per a recuperar aquella trobada feliç.

Aquell dia de setembre de l'any 69 havia pujat a València perquè tenia un examen a mitjan matí. Havia quedat amb

Joan E. Pellicer, el meu millor amic, que, quan acabara d'examinar-me, passaria pel seu pis i aniríem a dinar junts. Així ho vaig fer. Vaig eixir de la Normal de Magisteri —un edifici lleig a la vora del riu, situat cap als afores «salerosos» de València— i em vaig dirigir, caminant per una avinguda amb palmeres falangistes (cara al sol), fins al carrer Pelai —a tocar de l'estació de trens—, on Joan tenia una habitació llogada en el pis d'una dona de nom tirant a quixotes: li deien Dulcina. El pis de Joan estava al costat de la llibreria París-València, una llibreria que semblava un magatzem de llibres de tots els temps, i que es convertí en un rebost inesgotable de productes meravellosos ja que hi havia llibres impensables, quan no desconeguts. Era tan gran, a més, que ens resultava fàcil practicar d'amagat un pecat que es posà de moda entre els estudiants amb pocs diners i afeccionats a llegir llibres rars: l'adquisició de llibres sense haver-los de pagar.

Amb Joan, xarrant animadament, hi havia un conegut seu, amb qui s'havia trobat la nit anterior. Joan ens presentà. Vicent Pedrós estudiava art dramàtic a Madrid; jo dirigia una obra de teatre a Bellreguard. A Joan li va semblar interessant que anàrem a dinar tots tres, i així ho férem. Vam apropar-nos al menjador universitari perquè quedava a tocar. Érem estudiants i els pocs diners que teníem preferíem gastar-los en llibres, discos, anant al cinema... Parlàvem de teatre. Pedrós havia actuat en una obreta de Federico Garcia Lorca, i en un paperet en una peça clàssica que s'havia passat per la televisió. Teníem la mateixa edat —més o menys—, però Pedrós, als meus ulls, era un actor professional, mentre jo era un director *amateur* (que en francès vol dir «amador») de l'anomenat aleshores teatre independent.

Jo coneixia la poesia i el teatre de Lorca, i sabia de quina obra em parlava Pedrós, *Amor de don Perlimplín con Belisa*

en su jardín. Joan havia fet saber a Vicent que jo estava muntant una obra pacifista que se'n deia *Elegia por la guerra*. Joan no li havia dit que havia sigut ell, precisament, qui m'havia embolicat en aquell muntatge. La meua experiència teatral es limitava a fer d'actor, a intervenir en lectures dramatitzades a l'Ateneu de Gandia, o com a espectador (era un assidu al festival de teatre d'Alcoi); també era lector de la revista *Primer Acto*, a la qual m'havia subscrit.

El festival d'Alcoi el portava un grup d'actors de La Cazuela (després La Cassola), i es representaven obres d'avantguarda, per la qual cosa suposava una fita del teatre "independent"; hi solien participar companyies alternatives com Els Joglars, de Barcelona, i La Cuadra, de Sevilla, i més. *Primer Acto* era com el butlletí informatiu de la dramaturgia internacional i hispànica, i estava dirigida per José Monleón (a qui tractaria anys després). Jo l'havia descoberta, la revista, en una llibreria d'Alcoi i em despertà tant d'interés que me n'havia fet subscriptor, i la rebia a casa puntualment. Gràcies a la lectura d'aquesta publicació vaig deixar d'escriure obretes a la manera absurda de Ionesco, un autor reconegut a França, el país des d'on arribaven les millors mogudes culturals del moment, i vaig descobrir les noves maneres de fer un teatre diferent, i directe, despullat, catàrtic, poètic.

Com compartíem una conversa que ens interessava als tres, decidírem anar a prendre café a Lauria, la cafeteria que teníem a dues passes, al centre mateix de la ciutat, en una cantonada amb visió panoràmica de la plaça del Caudillo; aquella cafeteria estava de moda perquè tenia una bona vista i la clientela es passava hores tertuliejant o mirant el personal; a tocar hi havia el cinema Artis —on s'hi projectaven les pel·lícules que ens recomanàvem els cinèfils o cineclubistes—, i també les llibreries Lauria i Viridiana, dos santuaris laics

d'aquells anys de descobertes. La llibreria Lauria era un temple clàssic; Viridiana, la capella moderna i bunyueliana dels devots d'esquerres.

Pedrós va dir que havia quedat amb una amiga, amb la qual havia anat a Bilbao de vacances. Joan la coneixia, l'amiga de Pedrós, perquè havien passejat junts per Roma, en el viatge de final de carrera. Pedrós i la seua amiga s'havien citat a la biblioteca de la Universitat i allà que ens n'anàrem sense parar de xerrar de teatre, de Madrid, de García Lorca, de nosaltres... Ella aviat seria Marifé (no la de Triana, sinó la de Meliana).

No he oblidat l'energia càlida amb la qual Marifé m'encai-xà la mà quan ens presentaren; tanta força contrastava amb la seua figura fràgil. Me'n vaig enamorar en aquell instant? Sí, sense ser-ne conscient. Ella duia unes fotos en un sobre i ens posàrem a mirar-les. Ella era la protagonista d'aquell relat viatger en blanc i negre, com si fora la musa del fotògraf Pedrós. Bilbao feia d'escenari i ella de figura en un gris paisatge que imaginàvem en verd. Tots dos contaven divertides peri-pècies del viatge; ella coneixia Bilbao d'abans, perquè l'havien tinguda interna en un col·legi de monges puríssimes d'on un dia s'escapà, i se'n tornà a casa en tren; María Fernanda parlava d'una amiga seua, Maria Rosa —que també apareixia feliç a les fotos—, i parlava de la boira, del mar i de la pluja... Jo duia un llibre de poemes de Blas de Otero, on n'hi havia un de dedicat a Bilbao, i el vaig llegir en veu alta: «...*turbio regazo de mi niñez, húmeda de lluvia*». Marifé digué que a ella la pluja també li recordava Bilbao..., i l'internat de La Pureza. Per a Joan i per a mi, Bilbao era una ciutat amb tots els colors del verd, que cantava Raimon. També els carrers de Bilbao tenien una llum verda, digué ella. Marifé es convertí tot d'una en «l'enamorada de la pluja», per a mi.

Després ens n'anàrem a fer-nos una cerveseta, a pegar un mosset, de copes, i acabàrem a Capsa 13, un tuguri situat al barri del Carme, acabat d'obrir, segons Joan. Capsa 13 encara no havia esdevingut, per tant, el centre de la mala-bona vida nocturna de la jove clandestinitat heterodoxa valenciana; o potser començava a ser-ho. A la façana d'aquell local destacava un gegantí Elvis Presley de coloraines pop; a l'interior, per les parets, hi havia fotogrames de cartó d'*El jove Torless*, una pel·lícula de les d'art i assaig, estrenada recentment a València (la novella de Robert Musil la llegiria més tard). Les foscors amicals de Capsa 13 evocaven les *boites* de París, per bé que València no era París, ni el barri del Carme el barri llatí. Però en aquell cau fosc, asseguts sobre coixins al terra emmoquetat, sentint músiques psicodèliques, els cossos es podien tocar, i això era un goig preciós, i rar.

El guia d'aquell comboi nocturn, per suposat, era el Joan. El local el recorde amb poca gent. A partir d'aquella vetlada, Capsa 13 es convertí en un refugi on trobar companys amb qui compartir fantasies de present i de futur. Capsa 13 era el forn on la cassola valencianista i esquerrana bullia més en fosc que no al foc. El seu creador fou Rafa Ferrando, un amant del cinema que després escriuria una original novel·la pop, *Això diu que era* que convertia la Valldigna en un Hollywood californià; ell, i Luis Fernández (després Lluís, i després novament Luis), que l'acompanyava; Fernández també escrigué una novella sobre les alegres foscors de la València clandestina d'aquells anys, *L'anarquista nu*.

Quan eixírem d'aquella capsa de música, pels carrerons del barri no hi havia ni una ànima; les rates devoraven tranquil·lament les deixalles vegetals d'un mercat, i els gats les ensumaven de lluny. Neorealisme a la italiana: València, ciutat tancada. Per aquells carrerons anàvem contents com el que

ja érem des d'aquella nit mateixa, una colleta d'amics. Joan i jo acompanyàrem la parella a l'estació dels Trenets de l'altra banda del riu, perquè ambdós marxaven a Meliana, un poble de l'Horta Nord, on hi vivien, cascú a ca seua. Joan i jo ens acomiadàrem després, a la porta del seu pis al carrer Pelai, a tocar d'una altra estació de trens, moderníssima i coneguda com la del Nord, perquè unia València amb Barcelona, amb París, amb la civilitat.

Vaig pujar al Dos Cavalls (que mon pare m'havia deixat) i me'n vaig tornar a Gandia. Content. Content d'haver conegut persones com Pedrós i la que no era encara Marifé. Havíem quedat en retrobar-nos el dissabte següent a Bellreguard, a veure l'assaig d'*Elegía por la guerra* i passar el cap de setmana a l'apartament que Joan tenia a la platja dels Pedregars de Daimús..., mirant la mar. L'obra de teatre estava previst estrenar-la per Sant Miquel, durant les festes patronals de Bellreguard. No faltava molt per a la nit d'aquell dia.

¿Què era, què volia ser, què representava, aquesta peça teatral que vam definir com una elegia seguint la manera clàssica? Era un cant coral contra la guerra, una denúncia de les misèries que provocaven les guerres, les passades i les presents, les anteriors no viscudes i les que encara s'estaven vivint al món. Era un cant a la LLIBERTAT, i un crit generacional a favor de l'AMOR i de la PAU. Tot en majúscules.

El record d'aquell moment iniciàtic fa que em trasllade a una ficció amable del passat. Em veig jove, en un escenari que reinvente com qui va muntat en una roda de cavallets de fira o, millor, com qui mira fascinat un calidoscopi multicolor.

He rebuscat entre llibres i carpetes, i he trobat un assaig sobre Rafa Ferrando a cura de Víctor Mansanet, publicat a les

acaballes dels noranta. Diu l'autor que Capsa 13 s'inaugurà el 1969. Jo afegesc que València no era cap fantasia pop. També he trobat en l'apèndix d'aquest llibre un article meu al diari *Avui*, publicat el 24 de gener de 1996, uns dies després de la mort de Rafa Ferrando. El reproduesc, en part, com a record compartible:

«València, ja ho sabem, és una ciutat amnèsica —la seua és una tradició d'oblits, potser per no afrontar les contradiccions amb lucidesa— i poc agraïda amb la pròpia memòria cultural. Què s'ha fet de la magnífica, “progre”, o fins i tot “divina”, València dels 70? En una altra ciutat europea, el local de Capsa 13 (el primer antre de la modernitat a València, una cova existencial per dins, una joia pop per fora, la primera de les creacions ambientals de Rafa Ferrando), ara seria una mena de temple alternatiu, venerat i visitat com un museu. Personatges com Amadeu Fabregat, Lluís Fernández, Rodolf Sirera, Rafa Gassent, Miquel Navarro (i molts més) en formen part amb diversos matisos i memòries. Cadascú amb una història personal, unes contradiccions, unes obres que volien ser d'avantguarda. Amb èxits, fracassos, drames o renúncies, en l'anonimat o privadament, convertits en noms mediàtics, envellint, morint...

Els anys 70, vistos des de la perspectiva dels que els vam viure de joves, van ser conflictius, creatius, folls, estupends, illusionats, vitalistes, atrevits, on tot era possible, si més no d'imaginar. Que la política, l'economia, el pragmatisme, s'imposaren després, no els pot ni els deu llevar la gràcia que van tenir, aquells anys, per a la generació dita «dels 70». Vistos des d'ara són irrepetibles. Si es van cometre errors, i es feren *locades*, tant els errors com els encerts es visqueren apassionadament, alegres i inconscients. Vam ser fills del nostre temps, i víctimes, també. La joventut madura a base d'errors,

quan no de fracassos. Ara que els supervivents d'aquella dècada ens hem fet adults, potser siga el moment de reveure'n la pel·lícula, aquella pel·lícula en què vam voler convertir la vida. Ara que alguns han mort, potser siga el moment, no tant de criticar-ne ingenuïtats, mancances, frustracions, sinó de saber-los revisar, recordar, memorar, evocar. Això diu que era...»

Ha eixit el sol, i la llum fa més lluents els verds de la Drova, la vella vall on Marifé i jo vivim des de l'any 74. La llum fa sentir que torna el bon temps. La primavera del vell, ai!

Sense queixes ni remordiments. Sense recança de res. Fer present el passat és una manera de viure la velledat. El temps en re: recordar, rememorar, recrear, reveure i reviuire, retrobar i reinventar instants (passats, però no perduts), i revisar-los, remoure'ls o refer-los, com qui torna a llegir un llibre i s'adona que, tot i que ell en faça una lectura distinta, el contingut no ha canviat. Res no és el que va ser perquè la visió d'ara és una altra. Soc jo qui és un altre, qui mira diferent, qui fent present el passat el transforma, volent o sense voler, conscient o inconscient. També la ciutat és una altra, tot i que el nom siga el mateix de sempre: València.

Un *collage* mental, un àlbum de fotos inexistents, un tencaclosques que ara ordene a caprici: una fantasia real.

Ara tots fan fotos amb un clic silenciós; fotos que gairebé ningú no torna a mirar mai més. Abans, poca gent tenia una càmera de fotos, i qui en tenia la usava excepcionalment; les fotos es miraven i remiraven com íntimes estampes (en blanc i negre o acolorides), i es guardaven en un àlbum secret, com un tresor d'instants viscuts. A moltes cases se'n solien tenir emmarcades les dels avis, vius o morts, les dels parents ab-

sents, les dels pares el dia del casament, les de les criatures el dia del bateig, de la primera comunió... Els passats, els presents, i els futurs. Entranyables icones familiars.

Un diari de memòries és un àlbum de records escrits? Un calidoscopi d'instantànies contemplades a través de llums multicolors? Una carpeta que conserva papers rebolicats que teníem per oblidats? És això la vida dels humans quan ha passat? Records íntims, estampes personals, miratges de la memòria, paraules escrites, papers volguts i guardats...

La vida es viu al moment. Quan passa, se'n conserven bocins memoritzats. La resta va a l'oblit. O al reciclatge.

Com era València a les acaballes dels seixanta i els primers anys setanta? No era «*la tierra de las flores, de la luz y del amor*» que cantava Sara Montiel, sinó una ciutat apagada i reprimida, d'un gris mesquí, d'un agre humit amb pudors d'orins. València no era cap ciutat alegre, no. Les alegries, com a molt i per als estudiants de lletres, es trobaven arraconades en algunes tendes de discos, a les llibreries subversives, als cinemes d'art i assaig, i en tuguris clandestins on s'amagava la bohèmia local de joves desficiosos, majorment arribats de les comarques dels voltants, que, imaginant-se a París, volien sentir-se lliures. València era una ciutat fosca, per estrelles infinites que hi hagueren de nit al firmament. Una ciutat enmig d'una horta que es transformava a poc a poc en un abocador d'escombraries industrials, travessada per un riu sense aigua; un riu, el Túria, que l'havia devastada anys enrere, augmentant-ne les misèries i fent emigrar la seua gent cap a una Europa suposadament feliç.

La tenia poc viscuda, València i la seua horta, encara. Sentia que estava aprenent a conèixer la ciutat que en l'antigor

havia sigut la capital d'un regne. Jo provenia de Beniopa, un poble de la Safor, però m'havia educat a Gandia, que no debades s'autocomplaïa en anomenar-se «València, la xica». València era la Ciutat en majúscula, una Gandia gran; una ciutat que em permetia gaudir de la llibertat individual acabada d'assolir amb la majoria d'edat (vint-i-un anys). L'estava descobrint de dia i de nit. Però València no era París, com el riu Túria no era el Sena; de melodies amb fulles mortes sobre l'empedrat no se'n cantaven, a València, i si se'n cantaven no se sentien enlloc; a València només la cantava Sara Montiel —torne a dir—, mentre París vivia el seu primaveral «prohibit prohibir». Nosaltres ho teníem prohibit tot, ai!

Qui érem, nosaltres? Uns jovenets arribats a la ciutat des dels pobles de la rodalia, a fer estudis dels anomenats «superiors»; érem els brots dels supervivents d'una guerra incivil, els hereus de petits negociants, de terratinents minifundistes o de comerciants locals: la inversió dels beneficis que les famílies obtenien de la taronja, tinguda per una fruita d'or. Xiquets de poble, o de vila, com a molt. Educats entre pors religioses i consignes feixistes, entre càstigs perversos i misses solemnes, ansiosos de fruir de les llibertats estrangeres, els ecos de les quals ens arribaven en forma de llibres clandestins, de cançons en vinils i de films vinguts d'altres països. Fantasies de mons desconeguts. Feia uns pocs anys que els Beatles ens havien omplit el cap de somnis irisats. Somnis que sentíem en anglés, una llengua que ningú no entenia perquè la llengua europea de la modernitat encara era el francès.

L'any 69 passaren moltes coses importants, abans i després d'aquell dia en què Marifé aparegué somrient sota la llum del sol d'estiu, al voltant de l'estàtua de Lluís Vives, al claustre de

la Universitat de València. Pel febrer m'havien llicenciat del servei militar i havia tornat a casa. A la casa dels pares. Intentava estudiar seriosament, cosa no gens fàcil, tenint com tenia la ment en plena efervescència hormonal. Però trobava temps per a tot, i en tot m'abocava venturós i aventurer, ingènuament i apassionadament. Em sentia ansiós de novetats, després d'haver-me alliberat de la disfressa de l'uniforme militar. També m'havia deixat créixer els cabells, duia bigoti i una barbeta incipient, a la manera romàntica, seguint la moda dels hippies californians. Volia ser jo, no aquell que els altres volgueren fer de mi. Em sentia poeta i volia ser escriptor.

Al pati de casa, la nit de Sant Josep, el gloriós dia de Falles i del meu sant, se'm va ocórrer fabricar un ninot amb l'uniforme d'aviació; el vaig farcir de palla i de papers manuscrits (cartes d'amor, versos d'amor, relats d'amor...) i li vaig botar foc com a un ninot de falla; veure aquell ninot uniformat encés en flames que desapareixia transformat en un revol d'espurnes i cendres cremant, fou un acte d'alliberament. «*Te quemaste, te quemaste, como un muñeco de falla*» li cantava al ninot seguint una copla del folklòric Antonio Amaya. Així vaig acabar amb aquell monyicot vestit de blau militar: cremant-lo en una falla secreta al meu pati particular. Un *happening* privat.

Després d'aquella solitària nit de foc, em vaig posar de seguida en marxa cap al futur, a estudiar més, a llegir més, a viure més, a moure'm més... I a escriure versos maldestres i obretes de teatre de l'absurd (ja més Beckett que no Ionesco). M'havia atrevit a ser jo mateix, i a ser lliure, com deia una cançó folk del moment; a fer-me càrrec, fins i tot, de la direcció d'una peça teatral que assajaven una colla de joves rebotats del seminari, ells; col·legiales de convent, elles. Això era aquell grup teatral muntat a Bellreguard amb l'ajuda

d'un capellà postconciliar i d'una colla d'exseminaristes. Li posàrem el nom de Baladre per ser una planta verinosa que creixia silvestre pels barrancs i feia unes flors de molts colors.

Cau la vesprada i cauen els records.
«Cau la nit com un cau».
Ara torne al present.
Marifé em crida.
Vaig cap a ella, volant, milotxa que baixa dels núvols.

Unes pinzellades retrospectives per situar-me on va començar tot.

Les acaballes dels anys seixanta canviaren radicalment l'esperit dels joves als Estats Units, i a Europa. A París havia esclatat la revolta estudiantil, i, als Estats Units, la joventut cantava l'amor lliure, fumava marihuana, escoltava músiques insòlites... Amèrica s'havia fet hippie mentre Europa superava existencialment la guerra que l'havia tornada infeliç. A nosaltres, però, les poques notícies que arribaven dels Estats Units (del festival de Woodstock, per exemple) i de la França (dels carrers de París) eren com llampurnes efímeres d'una foguera llunyana. Londres anava substituint París en l'imaginari dels joves inquiets, com a ciutat on alliberar-se de les pressions i les repressions. San Francisco era el somni americà en una nit de fira amb el cel estrellat de coloraines pop i amb la lluna llunàtica a tocar; i Nova York era el fantàstic decorat amb gratacels lluminosos d'algunes pel·lícules en color i cinemascop.

De tot allò que estava canviant el món, la millor informació, si més no per als desficiosos d'aquella València provincial, la portava el turisme estranger, provinent majorment de París (fills i filles d'emigrants, en bona part) de qui aprengué-